TASVIRIY SAN’ATGA OID TERMINLARNING RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Raxmonova Dilorom Yuldosh qizi
O’zbekiston davlat jahon tillari universiteiti
Stajyor tadqiqotchi
diloromrahmonova35@gmail.com

Annotasiya: Yagona terminologiya tizimini yaratish maqsadida san'atning nazariy va uslubiy tushunchalarini umumlashtirishga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlar bugun kunda juda dolzarb. Ushbu maqolada tasviriy san’atga oid terminlarning rivojlanish bosqichlari tadqiqiga bag’ishlangan.

Kalit so’z: Gumanitar bilimlar, dekorativ san'at, dizayn, san'at nazariyotchilari, arxitektura.

Kirish. Asrlar davomida me’morchilik terminologiyasi, tasviriy san’atning ayrim turlari, badiiy hunarmandchilik va an’anaviy xalq hunarmandchiligi deyarli mustaqil shakllangan va rivojlangan. Fundamental tushunchalar mazmunini ochishga alohida yondashuvlar ishlab chiqilgan. Natijada, kasbiy faoliyatning turli sohalarida bir xil atamalar turlicha tushuntirildi. Terminologik lug'atlarni jamoaviy tuzish tajribasi ham kutilgan natijalarni bermadi, chunki muharrirlar va tuzuvchilar o'z mazmunini mutaxassislar o'rtasida taqsimlashga majbur bo'lishadi, bu esa faqat nomuvofiqlikni oshiradi. Ixtisoslashgan bilimlarni chuqurlashtirish shunday darajaga yetdiki, formulalarni umumlashtirish uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga va badiiy tarixiy “gildiya” bilan ziddiyatga kirishishga qodir bo'lgan generalistni topish mushkul bo’lib qoldi. Leonardo da Vinchi yoki Albrecht Dyurer kabi universal fikrlaydigan ekiklopedist rassomlarning zamonlari allaqachon o'tib ketgan,ularning usullari endi mumkin emasdek, shuning uchun terminologik formulalarda umumiy va xususiyning antinomiyasi erimaydigan ko'rinadi.

XX-asrda gumanitar bilimlarning rivojlanishi qarama-qarshi tendentsiyalar: differentsiatsiya va integratsiya jarayonlari bilan tavsiflanadi. Xususan, san'atni o'rganish usullari va maxsus terminologiyaga munosabat ham tegishli o'zgarishlarga duch keldi. Bir tomondan, sof ma'noga ega bo'lgan yangi atamalar va nuansli formulalar , boshqa tomondan esa umumlashtiruvchi nazariy modellar taklif qilindi. Biroq, ikkala yo'nalishning rivojlanishi natijasi ko'p tillilikning kuchayishi va san'at nazariyotchilari, tarixchilari va amaliyotchilari, shuningdek, tasviriy, dekorativ va amaliy san'at, arxitektura, dizayn va an'anaviy san'at ustalarining turli sohalari mutaxassislarining o'zaro tushunmovchiligi bo'ldi.

Tasviriy san'at juda qadim zamonlarda, mehnat jarayonining taraqqiyoti natijasida paydo bo`ldi, mehnat jarayonida inson tafakkuri kamol topdi, go`zallik hissi ortdi, voqelikdagi go`zallik qulaylik va foydalilik tushunchalari kengaydi. Sinfiy jamiyat vujudga kelishi bilan esa ijtimoiy taraqqiyotda katta o`zgarishlar sodir bo`ldi. Aqliy mehnat jismoniy mehnatdan ajralib chiqa boshladi, bu esa fan va san'at rivojida muhim ahamiyat kasb etdi. Mashhur san'at ustalari va san'atkorlar shu davrda paydo bo`ldi. Tasviriy san'at o`zining o`ziga xos xususiyatini, sinfiyligini namoyon etib, hukmron sinfning ideologiyasini targ`ib etuvchi kuchli g`oyaviy qurolga aylandi. Lekin shunga qaramay, omma orasidan yetishib chiqqan iste'dodli ijodkorlar mehnatkash xalq ommasining orzu-istaklarini, ularning go`zallik vaoliyjanoblik va insonparvarlik haqidagi tushunchalarini ifoda etuvchi asarlar yaratdilar.

1960-1970 yillarda faqatgina tashabbuskorlarga tushunarli bo'lgan o'ziga xos “izlanishlar” kulti va maxsus terminologiya yaratildi. Murakkab ilmiy mavzularda oddiy va tushunarli tilida gapirish va yozish yahshi bo’lmagan ko'rinish hisoblangan. Buning ortidan fanlararo sohalarda tizimli ilmiy tadqiqotlarga bo'lgan ishtiyoq paydo bo'ldi. Tizimli metodologiyaning aniq afzalliklariga qaramay, u troyan oti rolini o'ynadi: yangi, noorganik va mutaxassislar tomonidan qabul qilinmagan terminologiya an'anaviy bilim sohalariga tashlandi. Natijada, bugungi kungacha ilmiy nashrlarda va nufuzli monografiyalarda (oldingi o'n yilliklarga qaraganda kamroq) quyidagi iborani topish mumkin: “Afsuski, bu sohada umumiy qabul qilingan terminologiya tizimi mavjud emas”.

Yagona terminologiya tizimini yaratish maqsadida san'atning nazariy va uslubiy tushunchalarini umumlashtirishga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlar mavjud emas. Shuning uchun muallif manbalarni izlashda, birinchi navbatda, badiiy an'anaga murojaat qiladi.

Arxitektura terminologiyasining asoslari qadimgi Rim arxitektori Vitruviyning 18-16 yillarda yozilgan "Arxitektura bo'yicha o'nta kitob" risolasida mavjud. Miloddan avvalgi e. Vitruvius o'z nazariyasini afsonaga ko'ra, Dionisiy me'morlarining birodarligi tomonidan ishlab chiqilgan qadimgi yozishmalar printsipiga asoslagan. Bu tamoyil binoni inson tanasining shakllariga o'xshatishni nazarda tutadi, bu koinotning tuzilishiga mos keladi va uch qismga bo'linadi: oyoqlar, tors, bosh; arxitekturada mos ravishda: poydevor, ustun va entablatura. Har bir qism, o'z navbatida, uchga bo'linadi va hokazo. Vitruviusga ko'ra kompozitsiya tushunchasi tartib (elementlarni joylashtirish), bezak (bezatish), mutanosiblik (nisbatlar), tejamkorlik va euritmiya yoki muvozanatni o'z ichiga oladi. Ushbu g'oyalar 1556 yilda "Vitruviyning arxitektura bo'yicha o'nta kitobiga sharhlar" ni nashr etgan venetsiyalik prelat, ilohiyotchi va matematik Daniele Barbaro tomonidan batafsilroq ishlab chiqilgan. Vitruvius dunyoga mashhur triadani "yaxshi me'morchilik" ning asosiy qonuni sifatida berdi: "Kuch, foydalilik, go'zallik" (lotin: Firmitas, Utilitas, Venustas). Tarix ko'rsatganidek, "Vitruvius triadasi" kengroq ma'noda talqin qilinishi mumkin.

Aynan shuning uchun ham ko'plab san'atshunoslar ijodiy jarayonning asosiy toifalaridan: “kompozitsiya”, “shakl hosil qilish", “tektonika”, ‘tuzilish”, “uslub” dan foydalanishdan qochishadi, alohida asarlarni “yagona voqelik” sifatida o'rganishni afzal ko'rishadi. Asar tarkibini tizimli tahlil qilish yoki kompozitsiyalarni rasmiy xususiyatlarga ko'ra tizimlashtirish keraksiz deb hisoblanadi va stilistik ta'riflardan foydalanish “yorliqlash” deb hisoblanadi. San'at nazariyotchilari, o'z navbatida, falsafiy fan sifatida estetikaning eng umumiy, mavhum ta'riflari bilan cheklanadi. Ushbu qoidadan istisnolar juda kam uchraydi.

Foydalangan adabiyotlar ro’yhati:

1. Abdurasilov S.N.Tolipov “Tasviriy sanat o‘qitish metodikasi (amaliy mashg‘ulotlar)” Toshkent-2007 yil
2. Abdirasilov S. Boymetov B, Tolipov N .Tasviriy san’at. T.:Cho’lpon, 2006.
3. Golovin B. N. Introduction to linguistics. - M.: Higher School, 1977. 312 p.
4. Korostina T. P. On the issue of foreign borrowings in modern Chinese // Chinese linguistics, isolating languages. X International Conference. Materials. - M., 2000. P. 84-91.
5. Ivanov V.V. Terminology and borrowings in modern Chinese. - M.: Nauka, 1973. 172 p.
6. Tasviriy san’at. Umumiy o’rta ta’limning davlat ta’lim standarti va o’quv dasturi.-Toshkent: Sharq, 1999. 4. Hasanov R. Tasviriy san’at . 1-sinf o’quvchilari uchun dasrlik.– Toshkent: Yozuvchi, 2002.